

KƏMALƏ RUINTƏN
Baki Slavyan Universiteti
 e-mail: k.ruintan@rambler.ru

ŞİMALI QAFQAZDA BAŞ VERƏN MÜNAQIŞƏLƏR İRAN KİV-İNDƏ. RUS-ÇEÇEN MÜHARİBƏLƏRİNƏ İRANDA MÜNASİBƏT

Açar sözlər: Qafqaz, İran, rus-çexen müharibəsi

Ключевые слова: Кавказ, Иран, русско-чеченская война

Keywords: Caucasus, Iran, Russian-Chechen War

Giriş. İran KİV-lərində bildirilir ki, rusların Qafqaza daxil olmasından keçən bir neçə əsr müddətində Rusiya bütün digər güc mərkəzlərini sıxışdırıb çıxararaq özü qalib qüvvəyə çevrilib. Rusların Qafqaza girməsi və hakim olması bəzi millətlər tərəfindən qəbul edilibsə də əksər millətlər, xüsusilə də Şimali Qafqaz xalqları qəti şəkildə onun hakimiyyətinə qarşı çıxıblar və qəhrəmancasına mübarizə aparıblar [1]. Bütün Şimali Qafqaz əhalisi arasında ruslara qarşı nifrət hissi o qədər güclüdür ki, hər fürsətdə mərkəzi dövlət əleyhinə qiyamlar baş verir və Rusiyaya böyük ziyanlar dəyir. Bu vəziyyətinə görə Şimali Qafqaz Rusiyanın «axilles dabanı» adlandırılır və bu regionda təhlükəsizliyi və sabitliyi qorumaq Rusiyaya baha başa gəlir [1].

Şimali Qafqazda ixtilaflarının başlanması və əsas səbəbləri. İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, M.Qorbaçovun yeni siyasəti ilə SSRİ-nin bütün digər regionlarında olduğu kimi Şimali Qafqazda da hadisələr dəyişdi, milli hisslər [2, s.30], xalqların öz etnik kimliklərini müəyyənləşdirmək və müstəqillik meylləri baş qaldırdı. Mərkəzi hökumətin getdikcə zəifləməsi bəzi regionlarda, o cümlədən Şimali Qafqazda mübarizə üçün şərait yaratdı [3, s.14].

İran KİV-ləri göstərir ki, Şimali Qafqazın bugünkü ixtilaflarının və iğtişaşlarının əsas səbəblərini və köklərini keçmiş SSRİ-nin və onun sələfi olan çar Rusiyasının müxtəlif millətlərə qarşı yürütdüyü siyasətlərdə axtarmaq lazımdır. Çünki ruslar Qafqazda və digər işğal etdikləri ərazilərdə hakimiyyəti ələ aldıqdan sonra öz mövqelərini möhkəmlətmək və həmişəlik qoruyub saxlamaq məqsədilə aşağıda göstərilən bir sıra tədbirləri həyata keçiriblər:

- **ruslaşdırma siyasəti:** Çar Rusiyası çoxsaylı millətlərdən təşkil olunmuş ölkəni idarə etmək məqsədilə bütün millətləri özündə birləşdirəcək vahid bir millət yaratmaq siyasəti yürüdü və həmin millətlərin bütün iddialarını və tələblərini həmin vahid millət daxilində həll etməyə çalışdı. Bu istiqamətdə rulaşdırma siyasəti həyata keçirilirdi. Buna nail olmaq üçün qafqaz xalqları arasında xristianlıq təbliğ edilirdi və yayılırdı, həmin xalqlar məcburi şəkildə köçürülürdü, rus dili birinci dil kimi öyrədilirdi və s. Sovet hökuməti də həmin siyasət davam etdirmiş, millətpərəstliyi və yerli mədəniyyəti unudurmağa çalışmışdır. Lakin bu siyasət nəinki özünü doğrultmadı, hətta gələcək problemlər və qarşıdurmalar üçün şərait yaratdı [1];

- **xalqların deportasiyası:** Ruslaşdırma siyasətinin tərkib hissəsi olaraq xalqlar öz yaşayış məskənlərindən köçürülüb və həmin ərazilərə digər millətin nümayəndələrinin yerləşdirilib. İran KİV-ləri həmin deportasiyanın bugünkü qarşıdurmaların səbəblərindən biri olduğuna işarə edərək yazır: «Moskvanın Qafqazı ruslaşdırma siyasətinə dözərək məcburi şəkildə Mərkəzi Asiyaya köçürülmüş (1944-1956) çexenlər (müəyyən qədər də inquşlar) kimi xalqlar SSRİ-nin süqutundan sonra rusların əleyhinə çıxmağa başladılar» [2, s.31]. Qeyd etmək lazımdır ki, Böyük Vətən Müharibəsi illərində Sovet hökuməti Şimali Qafqaz xalqlarının almanlarla kütləvi əməkdaşlıqlarının və ehtimal olunan ittifaqlarının qarşısını almaq məqsədilə həmin xalqlara qarşı sərt tədbirlər görmüşdü. Çexen-inquş Respublikasında yaşayan əhalinin kütləvi şəkildə deportasiyası da həmin tədbirlərin bir hissəsini təşkil edirdi.

Bununla yanaşı, İran KİV-lərində göstərilir ki, almanlar Çexen-İnquşetiyanı işğal edə bilmədisə də, SSRİ hava qüvvələri bu regionun kəndlərini elə genişmiqyaslı bomba atəşinə tutdu. Bəzi yerlərdə tələfat əhalinin sayının yarısını ötmüşdü [3, s.13]. 1944-cü ildə çexenlərin (və inquşların) SSRİ-nin digər regionlarına ümumi deportasiyası müxtəlif ictimai zümrələrə, o cümlədən ruhanilərə, qızıl ordunun əsgərlərinə və zabitlərinə, polis (milis) qüvvələrinə və təhlükəsizlik orqanlarına da şamil edilmişdi. Bu addım nəticəsində çexen əhalinin təqribən üçdə bir hissəsi həlak olmuşdu. 1944-cü il 3 mart tarixində Çexen-İnquş muxtar respublikası ləğv edildi və onun ərazisi Rusiya Federasiyasına birləşdirildi və çox məkanların adı dəyişdirilib rus adları ilə əvəz edildi, Çexen ərazilərində məskunlaşmaq üçün yeni

Tarix və onun problemləri, № 1 2012

mübacirlər gətirildi. Bu 1946-cı ilədək davam etdi. Stalinin ölümündən sonra departasiya edilmiş xalqların bəraət ili olan 1957-ci ildə SSRİ hökuməti «xəyanət» ittihamını çeçenlərin də üzərindən götürdü və 10 yanvar 1957-ci ildə SSRİ Ali Soveti onların milli ərazilərini yenidən təşkil etdi [3, s.13-14]. İran KİV-lərində Rusiyada çıxan «İzvestiya» qəzetinin 27 oktyabr 1995-ci il tarixli nömrəsinə istinadən qeyd edilir ki, almanların SSRİ etnoslarının potensial qüvvəsindən istifadə etmək üçün çoxsaylı planlarına, həmçinin qafqaz qiyamçılarının rəhbərlərinin almanların gəlişindən faydalanmaq meyllərinə baxmayaraq, bugünədək bu iki qüvvənin birbaşa əlaqələrini sübut edən heç bir sənəd əldə yoxdur, yaxud ifşa edilməyib [3, s.13].

- **ərazilərin bölünməsi:** keçmiş hakimlər tərəfindən müxtəlif millətlərin və xalqların istəkləri nəzərə alınmadan ərazilərin onlar arasında bölünüb.

Bu bölgü nəticəsində iki eyni xalq özünü iki müxtəlif muxtar respublikanın, həmçinin iki müxtəlif millət özünü vahid bir muxtar respublikanın içində tapıb. Bu şərait milli toqquşmaların yaranmasına səbəb olur [1].

İran KİV-ləri göstərilənlərə uyğun olaraq, Şimali Qafqazda aşağıdakı münafişələrin mövcud olduğunu bildirirlər:

- Çeçen-Rusiya münafişəsi: çeçenlər Rusiya Federasiyasından ayrılmaq və müstəqil olmaq istəyirlər;
- osetin-inquş münafişəsi: Bu münafişə xalqlar arasında ərazilərin düzgün bölünməməsi səbəbindən Priqorodniy adlanan ərazi üstündə yaranıb;

- ləzgilər: Dağıstan və Azərbaycanada yaşayan ləzgiləri birləşərək Rusiya tərkibində, yaxud müstəqil Ləzgiyan respublikası qurmaq cəhdləri;

- Qaraçaylar və çərkəzlər: bu respublikanı bu iki etnik qrup arasında bölmək və ayrı, yaxud özlərilə qohum qruplarla birləşərək ittifaq tipli respublika yaratmaq;

- Balkarlar və kabardinlər: Eynilə Qaraçay-çərkəz problemi kimi [1]. Sovet dövründə siyasi bölüm apararkən iki türk xalqını - qaraçaylar və balkarları iki digər qafqaz xalqı - kabardlara və çərkəzlərə birləşdirərək Qaraçay-Çerkesiya və Kabardino-Balkariya adlı iki müxtəlif respublika yaradıblar. Həmin dövrdə, həmçinin indi bu məsələ iki qohum millət arasında ixtilafı səbəb olub [4, s.7].

Çeçenlərin azadlıq ruhları – onların milli xüsusiyyətləri kimi. İran KİV-ləri göstərir ki, Şimali Qafqazda baş verən münafişələr içərisində ən çox qan tökülən və uzun sürən Çeçen Respublikasında baş verən müharibədir. Tarixi araşdırmalar göstərir ki, ruslarla çeçenlərin təması XVI əsrin sonu-XVII əsrin əvvəllərindən II Ekaterina vaxtından Rusiyanın öz ərazilərini islam ərazilərinə doğru genişləndirmək cəhdlərinin ardınca başlayır [3 s.11]. Rusların bu cəhdləri Qafqazın dağlı xalqları tərəfindən sərt müqavimətlə qarşılaşıb və həmin ərazilərin işğalını bir əsrədək ləngidib. Çeçenlər Rusiya ərazisi çərçivəsində müstəmləkəçiliyə qarşı qəhrəmanlıq və döyüşkənlik baxımından xüsusi mövqe tutublar [3, s.11-12]. Onlar torpaqlarının işğalçılıq müharibələri nəticəsində Rusiya tərəfindən işğal edildiyi zamandan bu günədək öz istiqlaliyyətlərini tələb ediblər və bu məqsədlərinə çatmaq üçün bir an da olsun öz mübarizələrindən əl çəkməyiblər [2, s.23]. İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, Çeçenlərin sıxışdırılması rus çarları dövründən başlayırsa da 1917-ci il inqilabı və 1991-ci il SSRİ-nin süqutu kimi böyük dəyişikliklər dövründə də bu xalqın vəziyyətində heç bir dəyişiklik yaranmayıb. Çeçen xalqının nəslən-nəslə keçən özəlliklərinə diqqət etdikdə görürük ki, onlar daima mübarizəyə və istiqlal tələbinə hazır olublar və bu yolda böyük pullar sərf ediblər [3, s.7]. Çeçenlər öz istiqlaliyyətləri uğrunda hətta sərt addımlara da əl atıblar, lakin bu addımlar Rusiya tərəfindən amansız şəkildə yatırılıb [2, s.23]. Çeçenlərin milli istiqlaliyyət istəklərinin Rusiyanın digər millətlərindən daha çox güclənməsinə və üzə çıxmasına təsir edən amillər İran KİV-lərində üç qrupa bölünür:

- Çeçenlərin ictimai-siyasi baxımdan susdurulması və Çeçen Respublikasının geopolitik mövqeyi – **təsiredici siyasi amil** olaraq;

- çeçenlərin azadlıq ruhları – onların **milli xüsusiyyətləri** olaraq;

- bu millətin perpendikulyar inkişafı* və radikal fundamentalizm – **təsiredici mədəni amil və qeyri-**

* Perpendikulyar inkişaf modeli aşağıdakı şəkildə izah edilir: bu inkişaf müəyyən zaman çərçivəsində baş verir ki, təbii səbəblər, məsələn, təbii maneələrin (dağların, dənizlərin, çöllərin) olması, yaxud siyasi səbəbdən, məsələn bir millətin həyatında böyük qüdrətlərin olması. Belə millət torpaq üzərində hər hansı fiziki bir yerə o qədər də böyük bir yerə malik ola bilmir və kiçik bir coğrafi məkanda məhdudlaşaraq qalır. Belə bir vəziyyətdə millətin inkişafı təbii şəkildə baş verir. Bu vaxt millətdaxili nikahlar baş verir, yəni gəlin kənardan gətirilmir. Bu millətin bir mühitdə toplanması və öz daxilində qohumluq bağlarının inkişaf etməsi millətin tamlığını daha da dərinləşdirir və millətin xarici mühitə qarşı müqavimətini həddindən çox gücləndirir [2, s.27].

bərabər iqtisadi inkişaf amili olaraq [2, s.25].

Çeçen-Rus qarşdurması. İran KİV-ləri göstərir ki, çeçenlərin istiqlaliyyət uğrunda mübərəzələri onları Rusiyada yaşayan bütün digər xalqlardan fərqləndirir [2, s.23] və Çeçen Respublikasını Rusiyanın bütün subyektləri içində bir istisna hesab etmək lazımdır. I ona görə ki, özünün Rusiyadan ayrıldığını rəsmən elan edən və Moskva ilə slahlı müharibəyə başlayan ilk respublikadır. II ona görə ki, yeganə respublikadır ki, bu günədək nə 1992-ci ildə Mərkəz və Federasiya subyektləri arasında bağlanmış və hər birinin səlahiyyətlərini müəyyənləşdirən Federal müqaviləni, nə də mərkəz ilə hər hansı bir ikitərəfli müqavilə imzalamayıb [2, s.25]. Məqalənin 2009-cu ildə dərc edildiyini nəzərə alsaq müəllif Əhməd Kadırovun 1999-cu ildə, Ramzan Kadırovun isə 2007-ci ildə Moskva ilə razılaşmalarına göz yumaraq yazır ki: «Həqiqətən, Çeçenistan yeganə respublikadır ki, onun rəhbərləri digər respublikaların rəhbərlərinin əksinə olaraq, mərkəz ilə razılığa gəlməyiblər və öz siyasi istiqlallarını iqtisadi muxtariyyətə qurban verməyiblər» [2, s.25].

İRNA xəbər agentliyinin məlumatına əsasən Çeçen Respublikasının hazırkı prezidenti Ramzan Kadırov 24 oktyabr 2010-cu il tarixində Amerikanın «Newsweek» jurnalına müsahibəsində bildirib ki: «Müstəqil olmaq bizim üçün problemdən və qalmaqaldan başqa bir şey deyil. Mən Çeçenistan Respublikasının Rusiyadan ayrılmasını istəmirəm. Moskvadan istədiyim yeganə şey odur ki, mənə oğrulara qarşı mübərəzə aparmağa ixtiyar versinlər. Onlar xalqın və islamın düşmənidirlər. Mən onlarla mübərəzə aparmaq və müharibəni başa çatdırmaq istəyirəm» [5].

İran KİV-ləri göstərir ki, çeçenlər İstiqlaliyyət tərəfdarları və əleyhdarları olmaqla iki qrupa bölünürlər:

- İstiqlal tərəfdarları öz döyüşlərini azadlıq mübarizəsi adlandırırlar və iddia edirlər ki, Çeçenistan heç vaxt Rusiyaya könüllü olaraq birləşməyib, zorla Rusiyanın tərkibinə daxil etdirilib. Onlar bildirirlər ki, Rusiyanın Çeçen əleyhinə müharibələri onu göstərir ki, Çeçen əhalisinin hüquqlarını əllərindən yalnız zor gücü ilə almaq mümkündür [3, s.27].

- Müstəqillik əleyhdarları isə hakimiyyətdə olan, hakimiyyət xoşlayan və Rusiya ilə bir olmağı dəstəkləyən şəxslərdir [3, s.27].

İran KİV-ləri qeyd edirlər ki, 1991-ci ildən 1992-ci ilin sonunadək bir sıra cəhdlərə baxmayaraq, Çeçenistanın müstəqilliyini elan etmiş birinci prezidenti C.Dudayev ilə Rusiya arasında heç bir razılıq əldə edilmədi. Həmin vaxt C.Dudayevə müxalif qüvvələr fəal şəkildə meydana daxil oldular və 1992-ci ildə mütəşəkkil formada Dudayev əleyhinə siyasi-hərbi fəaliyyətlərini genişləndirdilər, 1993-cü ildə isə Rusiyaya dəstəkləməyə başladılar. Belə bir şəraitdə Dudayev özünün mütləq iqtidarını bütün Çeçenstanda yaya bilmədi. Hətta onun göstərişi ilə dövlət vəzifələrini tutmuş bəzi şəxslər ona tabe olmurdular. Səhra komandirlərindən də Dudayevin bəzi göstərişlərinin və siyasətlərinin əleyhinə olanlar var idi [6, s.75; 3,27]. Dudayevin əleyhdarları özləri də silahlı və silahsız olmaqla iki yerə ayrılırdı və həmin qüvvələr arasında da şiddətli itilaf var idi. Rusiyanın siyasəti bu qüvvələrdən öz nüfuzunu qorumaq üçün silah olaraq istifadə etmək idi. Müxalif qüvvələr öz məqsədlərinə çatmaq üçün heç bir mümkün addımdan çəkinmirdilər. Onlar Rusiyanın maddi, hərbi köməyi və himayəsi ilə Çeçenistanın müxtəlif tədbirlər həyata keçirilirdi.) [3, s.28]. İranlı mütəxəssislər göstərir ki, münafişlərin həll edilməsi, ya nizamlanması üçün başlamış bütün addımların nəticəsiz qalmasının səbəbi tərəflərin birinin, yaxud hər ikisinin yaratdığı maneələr oldu [6, s.76; 3, s.28]. Siyasi cəhdlərin nəticəsiz qalması və C.Dudayevin üzlaşdığı çətinliklər Rusiyanın hərbi vasitələrindən istifadə edərək Çeçen torpağına geniş hücumu üçün şərait yaratdı [3, s.17]. 1994-cü ilin noyabr ayında Çeçenistan və İnquşetiya arasında sərhəd toqquşmaları Rusiya üçün münasib bəhanə oldu ki, özünün zirehli dirəklərini bu iki məntəqənin arasında sərhəddə yerləşdirsin. Çeçenlər və inquşlar arasında 1934-cü il ikitərəf arasında mövcud olmuş sərhəd xəttinin rəsmən tanınmasına dair müqavilənin ardınca, həmçinin Rusiya və çeçen nümayəndələrinin müsbət danışıqları nəticəsində hər iki tərəflərin hərbi qüvvələri təmas xəttindən geri çəkildi [7, s.175-176].

İran KİV-ləri yazır ki, B.Yeltsin Moskva üçün bir problemə çevrilmiş Çeçen Respublikası ilə müzakirə yolunu tutmaqdan əl təsəvvür etdi ki, «qələbə ilə nəticələnəcək kiçik bir müharibə» onun müxalifət qarşısında mövqeyini möhkəmləndəcək [8]. Və Rusiya 1994-cü ilin 24 noyabrında qonşu – İnquşetiya, Şimali Osetiya və Dağıstan respublikalarından üç istiqamətdə Çeçenistan Respublikası istiqamətində geniş miqyaslı hücumlara başladı. Respublika daxilində də Dudayevə müxalif qüvvələr eyni zamanda Qroznıya hücum planı qurdular [3, s.18]. İran KİV-ləri göstərir ki, Moskvanın yeni hakimiyyəti 10 dəfə böyük qüvvə ilə az əhalisi olan Çeçen Respublikası ilə müharibəyə başladı [9]. "Mashreghnews. ir» internet saytında dünyanın heyrət dolu gözləri qarşısında dünyanın ən böyük ordularından biri ilə ümumi əhalisinin

cəmi bir milyona çatmayan bir ölkə arasında müharibənin illərlə uzandığı göstərilir [9].

C.Dudayev Rusiyanın Çeçenstan əleyhinə hücumun birinci günü müqəddəs cihad elan etdi və dünyanın bütün müsəlmanlarını köməyə çağırdı [3, s.18]. «Həmşəhri» qəzeti Çeçenstanın görkəmli simalarından olan Əhməd Kadırovun da 1994-96-cı illərdə I çeçen müharibəsində illərində C.Dudayev qoşunlarının tərkibində vuruşduğunu və Rusiya əleyhinə fitva verməklə dünyada tanındığını yazır [10]. İran KİV-ləri göstərir ki, Rusiyanın Çeçenstana genişmiqyaslı hücumu ölkə daxilində və xaricində razılıq, ittiham, təəssüf və s. bu kimi fərqli reaksiyalar və fikirlər yaratdı [3, s.18].

Rusiya Çeçenstanda antiterror əməliyyatlara başladıqdan sonra «Həmşəhri» qəzetinin məlumatına əsasən, I çeçen müharibəsində çeçen döyüşçülərinin güclü müqavimətinə və Rusiya qüvvələrinin sovet dövründə malik olduğu qüdrətinin zəifləməsinə baxmayaraq Rusiya qələbə çaldı və çeçenlər geri çəkilməyə məcbur oldular. Lakin çeçenlərin bu geri çəkilməni taktiki gediş hesab etmək olar [11]. Çünki türkiyəli müxbirlərə istinadən bildirilir ki, həmin günlər Çeçenstan cənub qüvvələr komandiri Ruslan Gilayev Komsomolsk kəndində həmin müxbirlərə bildirmişdi ki, əgər istəsələr Qroznı şəhərini iki günə işğal edərlər. Rusiyanın Qroznı şəhərini alınmaz qalaya çevirdiklərini bilən müxbirlər bu iddiaları ciddi qəbul etməmişdilər. Lakin bir neçə həftə sonra çeçenlər doğrudan da Qroznı şəhərində nəzarəti ələ aldılar [11].

İran KİV-lərində göstərilir ki, cavan rus əsgərlərlə cavan çeçen döyüşçülər arasında bir əsas fərq var idi: Ruslar müharibəyə düşər olmuşdular və onun bitəcəyinə inamları yox idi, çeçenlər isə iştirak etdiyi döyüşün zəruri olduğuna inanırdı və öz canlarından keçməyə hazır idilər. 1996-cı ildə Rusiya Çeçenstandan geri çəkildi [11].

«Cam-e cam» teleşəbəkəsinin məlumatına əsasən «Bu qanlı və qeyri-bəşəri bir müharibə idi ki, bir müddətə dayandırıldı, yaxud partizan müharibəsinə keçdi» [8]. Xəbərlərdə qeyd edilir ki, B.Yeltsinin səfehliyi üzündən başlanmış və 1994-96-cı illər ərzində 20 ay davam etmiş I çeçen müharibəsində 80 minə yaxın mülki insan ölmüş və müharibə Rusiyanın məğlubiyyəti ilə başa çatmışdı. Qroznı şəhəri xarabalığa çevrilmişdi. Xaraba qalmış Çeçenstan de-fakto müstəqil olmuşdu [12].

İran KİV-ləri göstərir ki, Yeltsin dövləti təzyiq altında, həmçinin daxili və xarici amillərdən yaranmış mühitdə Çeçenstanla bağlı xüsusi bir strategiya qəbul etməyə qadir deyildi. Belə ki, müxtəlif mərhələlərdə verilən faydalı qərarlarda və yürüdülmən siyasətlərdə təzadlar müşahidə olunurdu. B.Yeltsin və Rusiya dövləti böhranın əvvəlində çeçenlərin tələblərini kökündən əsassız bir iş olduğunu bildirərək onu qəti şəkildə rədd etmişdilsə də bir müddət sonra onu dolay yolla qəbul edərək nəticələrinin tərəflər arasında danışıqlardan asılı olduğunu bildirmişdilər [3, s.30].

İran KİV-ləri bildirir ki, I çeçen müharibəsindən sonrakı növbəti üç il Moskvada yaşayış binalarına qoyulmuş bombaların partladılması nəticəsində yüzlərlə insan öldü və Rusiya baş verən hadisələrdə çeçenləri günahlandırdı. Məlumat əsasən, indi də hücum edənlərin həqiqi kimliyi məlum olmasa da həmin partlayışlar Moskvanın gözlədiyi fürsət oldu [11]. 1999-cu ilin avqust ayında mindən çox silahlı çeçenin Dağıstana daxil olması ilə Şimali Qafqazda münaqişənin yeni mərhələsi başlandı. Silahlılar Ş.Basayevin, qısa müddətə Çeçenstanın baş naziri vəzifəsini tutmuş Həbib Əbdülrəhmanın və regionda vəhəbi hərəkatının mühüm və əsas nümayəndəsi olan əmir Xəttabın rəhbərliyi altında Dağıstanda islam hökuməti qurmaq və onu Rusiyanın hakimiyyətindən xilas etmək məqsədilə respublikanın cənubunda partizan əməliyyatları həyata keçirdilər. Lakin Rusiyanın və yerli şəxslərdən təşkil edilmiş milli müdafiə dəstələrinin birgə qüvvələri müqabilində öz mövqelərindən geri çəkildilər. Beləliklə, yeni başlanmış müharibənin birinci mərhələsi başa çatdı. Bundan sonra rus silahlı hissələri fasiləsiz olaraq Buynaksk kəndinin müsəlman əhalisi ilə vuruşa başladılar. Rusiya qüvvələri Dağıstanda müsəlmanların hərbi mövqelərini bombardman etdikdən sonra sentyabr ayının 5-də Basayevin dəstələri yenidən hücum keçdilər. Bu dəfə hücum əvvəlki hücum məntəqəsindən daha şimal ərazisində baş verdi. Əvvəlki kimi Rusiyanın və yerli şəxslərdən təşkil edilmiş milli müdafiə dəstələri çeçen döyüşçülərinə qarşı çıxdılar [7, s.178-179]. «Cam-e cam» şəbəkəsinin məlumatına əsasən, çeçenlərin adına yazılmış bu hücumlarda Rusiya Federasiyası təhlükəsizlik xidmətlərinin əli olduğu haqqında söhbətlər gəzirdi. Və, buna baxmayaraq, çeçenlər tərəfindən baş verən hücum dalğasının ardınca bir daha Kreml ordusunun tankları viran qalmış separatçı Çeçen Respublikasına göndərildi [12].

İran KİV-lərində göstərilir ki, I çeçen müharibəsində çeçenlər Moskvaya qarşı yekdil idilər, lakin II müharibədə Kreml çeçenlər arasında ixtilaf salmağa müvəffəq oldu [11]. Bir tərəfdə şəhərlərdə və qəsəbələrdə rus əsgərlərinin köməkliyi ilə hakimiyyəti ələ alan Moskva havadarları, digər tərəfdən separatçıların dağlarda hökm sürən həmvətənləri dururdu [11]. Rusların fikrincə A.Masxadov və

Ş.Basayev kimi komandirlər terrorçu hesab olunurdular və şəriət qanunları ilə idarə edilən dövlət yaratmağa çalışırdılar. Separatçıların fikrincə isə ruslar işğalçı düşmən, Moskva tərəfdarı olan çeçenlər isə xain hesab olunurdular [11].

İran KİV-lərində bildirilir ki, II çeçen müharibəsinin başlanması ilə Çeçenstana qarşı üç istiqamətli strategiya qəbul edildi və həyata keçirildi. İran KİV-lərində Fransanın «Lo Mond» qəzetinə istinadən göstərilir ki, bu strategiya cərcivəsində həyata keçirilən hücumun həcmi NATO hərbi qüvvələri tərəfindən Serbiyanın bombardman edilməsi ilə müqayisə ediləbiləcək dərəcədə böyük idi. Və bu hücumun qurbanlarının əksəriyyəti adi insanlar oldular [3, s.22].

Çeçen böhranı və V.Putin. İran KİV-lərində qərb mətbuatına istinadən baş verən hadisələrin Rusiyada 2000-ci ildə növbəti prezident seçkilərində öz namizədliyini irəli sürməyə hazırlaşan o vaxtkı baş nazir V.Putinə öz nüfuzunu möhkəmlətmək üçün münasib şərait yaratdığı göstərilir. Qeyd edilir: V.Putin başa düşdü ki, əgər bu arada qətiyyət göstərsə, B.Yeltsinin iki prezidentlik müddəti ərzində əziyyət görmüş Rusiya xalqı üçün arzuolunan siyasətçiyə çevrilə bilər. Bu səbəbə Putin özü şəxsən Çeçen böhranı ilə bağlı işlərlə məşğul olmağa başladı [3, s.20-21].

İran KİV-ləri II Çeçen müharibəsinin çeçen komandanlarının Rusiya əleyhinə addımları ilə başladığını bildirərək yazırdılar ki, əgər I Çeçen müharibəsi zamanı ictimai fikirdə Rusiya təcavüzkar kimi tanındısa da, bu dəfə terror qurbanı oldu. Özünü müdafiə etmək və terrorçuları məhv etmək üçün hərbi addımlara əl atmaq hüququna malikdir [13, s.21-22]. Çeçenlər terror törədən kimi təbliğ edildikləri üçün ictimaiyyət Rusiya hərbiçilərinin hücumlarını dəstəkləyirdi. Rusiya da özünü təcavüzkar hesab etmədi və qanuni olaraq müdafiə olunduğunu bildirdi [3, s.22]. İran KİV-ləri bildirir ki, 1990-cı illərdə çeçen separatçıları ilə 2 müharibədən sonra Rusiya nəhayət ki, 2000-ci ildə Çeçen Respublikasında hökuməti öz himayəsi altına ala bildi [14].

İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, V.Putin Çeçen böhranını güc yolu ilə həll etməyə vəd etməklə rusların səsini qazanmağı bacardı. 1999-cu ilin ikinci yarısında Dağıstanın şərq məntəqəsində və sonra Çeçenstanda çeçen separatçılarına qarşı döyüş V.Putinə qarşı rəğbət yaratdı və 2000-ci ilin mart ayında keçirilmiş prezident seçkilərində onun qalib gəlməsində təyinedici rol oynadı [3, s.23]. Başqa sözlə, çeçen böhranı V.Putinin prezident olmasının səbəblərindən biri oldu. O, hərbi əməliyyatlardan başqa, sovet dövrü çalışdığı MTK təcrübəsindən də istifadə edərək bu regionu idarə etmək üçün çeçenlərdən istifadə etdi və mübarizə keçmiş olan ruhani Əhməd Kadırovu Çeçenstan işlərinə təyin etməklə vəziyyətə hakim oldu [10]. 2000-ci ildə Çeçenstan müftisi Ə.Kadırov separatçıları və onların xarici müttəfiqləri olan mücahidlərin himayəsinə son qoydu və Rusiya ordusuna tərəfdar çıxdı. Onun fikrincə Əfqanıstanda və Bosniyada əsgər olaraq təcrübə toplamış xarici mücahidlər rus işğalçı qüvvələri ilə müqayisədə çeçenlər üçün daha çox təhlükəli hesab edilirdilər [15].

11 sentyabr hadisələrinin çeçen böhranına təsiri. İranlı mütəxəssislər bildirirlər ki, ABŞ-da baş vermiş 2001-ci il 11 sentyabr hadisələri nəticəsində dünyada terrorçuluqla mübarizə üçün yaranmış mühiti V.Putinin Çeçenstan respublikasında öz məqsədlərini həyata keçirməsi üçün münasib fürsət kimi qiymətləndirmək olar [3, s.23]. Moskva yaranmış fürsətdən istifadə edərək Çeçenstan separatçılarına qarşı müharibəni terrorçuluğa qarşı mübarizənin bir hissəsinə çevirdi və çeçen müsəlmanlarının məhvinə başladı [16]. Çeçenstanda separatçı qüvvələr sırasında bəzi ərəb döyüşçülərin olması, həmçinin Əfqanıstanda taliban dövründə çeçen döyüşçülərin mövcudluğu və onların Əl-Qaidə qrupları ilə əməkdaşlığı qərb ölkələrində ictimai fikri çeçenlər əleyhinə qaldırmağa səbəb oldu [3, s.24].

İran KİV-lərinə əsasən, 11 sentyabr hadisələri Çeçenstanda baş verən proseslərə iki fərqli ölçüdə təsir etdi:

I – bu hadisə səbəb oldu ki, Rusiya ilk dəfə Amerikanın bir mühüm beynəlxalq addımda (Taliban əleyhinə döyüşlərdə) qabaqcıl və rəhbər rol oynamasına razı olsun və ya Mərkəzi Asiya ölkələrinə yaşıl işıq yandırmaqla Amerika qüvvələrinin bu regionda yerləşməsinə imkan yaratsın. Çox analitiklər inanır ki, Rusiya bu əməkdaşlıq əvəzində onun Çeçenstanda addımlarına göz yumulmasını və bu məsələnin Rusiya və Qərb arasında, xüsusilə də Amerika ilə danışıqlar gündəliyindən çıxarılmasını gözləyirdi.

II – 11 sentyabr hadisələrinin beynəlxalq ictimaiyyətin terrorçuluqla mübarizəsinə və radikal qrupların hərəkətlərinə etdiyi təsirinə və çeçen döyüşçülərinin Əfqanıstanda taliban qüvvələri ilə yaxın və açıq-aşkar əlaqələrinə diqqət edilərək Rusiyanın bu qüvvələr müqabilində atdıqları addımlara qarşı beynəlxalq təzyiqlər azaldıldı [3 s.24].

İran KİV-ləri qeyd edirlər ki, 11 sentyabr hadisələrindən sonra çeçen separatçıları üçün siyasi və təbliğati dəstəklərin və yardımların, eyni zamanda Rusiya dövlətinə qarşı xarici təzyiqlərin azaldılmasına

baxmayaraq, V.Putin çəçen separatçı qüvvələrini ictimaiyyət və xarici ölkələr yanında terrorçu kimi qələmə vermək məqsədinə çatma bilmədi [3 s.24]. Lakin 2002-ci ilin oktyabr ayında Moskva şəhərində teatr binası tamaşa zamanı çəçen yaraqlıları tərəfindən yüzlərlə insanın girov götürüldü. Çəçenstanda müharibənin dayandırılmasını və işğalçı rusların oradan çıxarılmasını tələb edən girovgötürənlər hədələdilər ki, Rusiya hökuməti yeddi gün ərzində Çəçenstanda hərbi əməliyyatları dayandırmasa teatr binasını girovlarla birlikdə partladacaqlar [17]. Bu hadisə Rusiya rəhbərləri tərəfindən «Rusiya üçün 11 sentyabr hadisələri»nə bənzər bir hadisə kimi təbliğ edildi və onlara çəçen qruplarına qarşı durmaq üçün şərait yarandı. Bu hadisə 160-a yaxın vətəndaşın və hadisənin iştirakçısı olan bütün çəçenlərin ölməsinə səbəb oldu. Və çəçen böhranının sülh yolu ilə həll edilməsi üçün bütün ümidlər qırıldı [3 s.24-25]. İran KİV-ləri bildirir ki, çəçenlərin bu addımı V.Putinin Çəçenstana qarşı tədbirlərinin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qınanmasının əvvəlkinə nisbətən azalmasına səbəb oldu [3 s.24].

Çəçen Respublikasında antiterror əməliyyatların başa çatdırılması və ... İran KİV-lərinə əsasən, ikinci çəçen müharibəsi, çəçen separatçılarının əsas rəhbərlərinin öldürülməsinə baxmayaraq, partizan və pərakəndə terrorçuluq şəklində davam etdirildi. Hətta qonşu respublikalar da bəzən sərt hücumların qurbanına çevrildilər [8]. Hər iki tərəf böyük tələfat verdisə də iki qrup bu qanlı və qeyri-insani müharibədən xeyir götürdü.

I - Çəçen radikalları bu müharibədən öz məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə etdilər,
II - Rusiyanın öz yolunu azmış rəhbərləri və bu ölkənin mafiya qrupları isə nəhəng və nəzarət olunmayan hərbi büdcə hesabına öz ciblərini doldurdular [12].

«Hamşahri» qəzeti 22 aprel 2009 -cu il tarixli nömrəsində yazırdı ki, 15 illik müharibə çəçenləri yorub və dağlara sığınmış döyüşçülərin sayı azalıb [11]. Və 16 aprel 2009-cu il tarixdə Rusiya milli antiterror komitəsi Çəçenstanda 10 il əvvəl – 23 sentyabr 1999-cu ildə Rusiyanın həmin dövr prezidenti B.Yeltsin tərəfindən elan edilmiş antiterror əməliyyatların başa çatdırıldığını elan etdi [18]. İran KİV-lərinin məlumatına əsasən bu müharibədə insan tələfatının dəhşətli sayı inandırıcı deyil. 1991-2009-cu illər müddətində 150 min çəçen öldürülüb ki, onların çoxu mülki əhali olub. Yüzlərlə çəçen isə evsiz qalıb [11].

«Mehr» xəbər agentliyi Fransanın xəbər agentliklərinə istinadən bildirir ki, Rusiya dövləti Çəçenstanda antiterror əməliyyatlarının başa çatdırılması qərarından bir həftə sonra 23.04.2009-cu ilin ilk saatlarından Çəçenstan dağlarında antiterror əməliyyatlarını yenidən başlamaq qərarına gəldi [19].

İran KİV-lərində göstərilir ki, Çəçen böhranının təqribən 6 il nisbi sakitlikdən və antiterror əməliyyatlar dayandırıldıqdan sonra (2009-2010-cu illər) çəçen, inqış və dağıstanlı silahlıların fəaliyyətinin artması müşahidə olundu [16].

Çoxlu sərvətə malik çəçenlər, inqışlar və dağıstanlılar azad hökumət və prezident seçkiləri keçirmək və sərbəst nəzarət etmək imkanlarının olmaması səbəbindən bəzən partizan hərəkətləri və Moskva ilə əlaqəsi olan çəçen rəsmilərinə və Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində, xüsusilə də Moskvada Rusiyanın rəsmi şəxslərinə qarşı özlərinin də məhv olduqları partlayış əməliyyatları keçirməyə məcbur olublar. Həmin əməliyyatlar nəticəsində Rusiyanın mülki şəxsləri, Rusiyanın Çəçenstana hücumu zamanı da çəçen xalqının mülki nümayəndələri həlak olublar. Ümumilikdə çəçenlər və inqışlar arasında həlak olanların sayı rusaqdan daha çoxdur [16]. Eyni zamanda, 2009-2011-ci illər ərzində baş vermiş terror aktları, o cümlədən Moskvanın iki meto stansiyasında və hava limanında partlayışlar onu göstərdi ki, böhran hələ həll edilməyib və sayının 20 milyon olduğu təxmin edilən Rusiya müsəlmanları Rusiyadan ayrılmaq və müstəqil olmaq üçün mübarizə aparırlar [16].

İLNA xəbər agentliyinin məlumatına əsasən, Rusiya prezidenti D.Medvedyev həmin ərəfədə Şimali Qafqaz regionunda baş verən terror hadisələrinin nəticəsi olaraq 7 aprel 2010-cu il tarixdə regionda terrorçuluqla daimi mübarizə əməliyyat qrupu yaradılması göstərişi verdi. Həmçinin terrorçularla əməkdaşlıq edən insanlara qarşı cəzaları gücləndirmək məqsədilə ölkə qanunlarını təkmilləşdirilməsi istiqamətində və Şimali Qafqazda terrorçularla və cinayətlərlə mübarizə proqramı tərtib etmək üçün təkliflər verilməsini tələb etdi [20].

İran KİV-lərində dərc edilmiş məqalələrdə «**Rusiya Çəçenstana və onun ətrafındakı respublikalara niyə müstəqillik vermək istəmir?**» sualına aydınlıq gətirməyə çalışırlar. Rusiyanın dağılmış Çəçenstanı məhv edilmiş şəhərlər, kəndlər və bir milyon çəçen hesabına qoruyub saxlamaqda israr etməsinin səbəblərini Çəçenstanın əhəmiyyətli strateji coğrafi mövqeyi ilə izah edirlər. Respublikanın ölkə üçün əhəmiyyəti aşağıdakı şəkildə şərh edilir:

- Çəçenstan cənub tərəfdən Şimali Qafqaz dağlarının sərhədlərinə söykənir və onun ayrılması Rusiyayı Qafqaz regionunda hakim mövqə tutmaqdan məhrum edir. Və ziyalıların fikrincə göstərilən sahələr Rusiya

çöllərində onu Rusiya üçün təhlükə mənbəyinə çevirə bilər;

- Dağıstanın torpaqlarının suvarılmasında istifadə edilən və həmin respublika ərazisindən Xəzərə tökülən Terek çayı öz mənbəyini Çeçenstandan götürür;

- Mahaçqalaya gedən dəmir yolu Qroznının mərkəzindən keçir;

- Qroznı Rostov-Bakı, Həştərxan-Krasnodar dəmir yollarının üstündə və Qara dəniz sahilində yerləşir;

- Çeçenstan neftə malikdir və neft, qaz nəqli yollarının üstündə yerləşir [3 s.29]. Xəzərin şərq boru kəmərlərinin çəkilməsindən sonra Çeçenstan xüsusi əhəmiyyət əldə etdi. Lakin Bakı və Xəzərin şərqindən Rusiyanın Qara dəniz sahilində yerləşən Novorossiysk limanına nəql boru kəmərlərinin Qroznıdan keçməsinə baxmayaraq Çeçen böhranı səbəbindən faktiki olaraq, istifadəsiz qalıb. Lakin Xəzərin neft boru kəmərlərinin Avropa və dünya ilə birləşdirilməsində Çeçenstanın və Qroznının mövqeyinin gələcək rolu rusların nəzərindən qaçmır və geopolitikası baxımından neft nəqli üçün Qroznı-Novorossiysk yolu regional və dünyəvi rəqabətdə, o cümlədən regionun neft xətlərinin müharibəsində rol oynamağa başlamalıdır və meydana BTC kimi digər rəqiblərdən üstün olmalıdır [16].

- Rusiya Çeçenstanı əldən verməklə öz ərazisinin bir hissəsini itirir: Çeçenstanın əldən verilməsi domino prinsipini təhlükəsini meydana çıxaracağı aydındır [16]. Rus siyasətçilərin və analitiklərin çoxu əmindir ki, siyasi aspektdən yanaşdıqda, Çeçenstanın Rusiyadan ayrılması Rusiyanın dağılmasının başlanğıcı olar. Bu, Şimali Qafqazdan başlamış, Rusiyanın müxtəlif etnosların məskunlaşdığı digər məntəqələrinə yayıla bilər [3 s.29].

- Çeçenstanın və Dağıstanın birləşməsi ehtimalları Rusiyanı bəzi strateji məqamlardan məhrum etməkdən başqa, Rusiyanın Xəzərin əhəmiyyətli bir hissəsindən məhrum olmasına səbəb ola və onun mənafeyinə mənfə təsir göstərə bilər [16].

İran KİV-ləri bildirirlər ki, fərz edilən səbəbləri nəzərdən keçirməklə ruslar bütün qüvvələri ilə çeçen müsəlmanlarının istiqlal hərəkətlərini yatırmağa və onun Rusiyanın siyasi coğrafiyası ilə birliyini qoruyub saxlamağa çalışırlar. Qarşılıqlı olaraq çeçenlər də tarixi mübarizələrini dəyərləndirərək və öz çoxdankı siyasi arzularına çatmaq üçün, yəni heç bir oxşarlıq hiss etmədikləri şimal slavak-ortodoks əhatədən ayrılaraq müstəqil olmaq üçün tam qüvvələri ilə çalışırlar. Bu səbəbdən də onlar arasında şiddətli qarşıdurmalar baş verir [16].

İran KİV-ləri göstərirlər ki, Çeçenistan Respublikası diz çöküb, ümitsiz və gələcəksiz. Rusiya qoşunları əvvəlki kimi bu «utopik şəhər»də yerləşiblər və görünür ki, bu heç vaxt başa çatmayacaq [12]. Görünür Çeçenstanın müsəlman əhalisinin və Rusiyanın digər müsəlmanlar yaşayan respublikalarının müstəqillik istəkləri səngiməyəcək, keçmiş proseslərə və bugünkü müasir amillərə əsaslanaraq o qədər də uzaq olmayan gələcəkdə dünya bir daha Rusiyadan ayrılmış yeni ölkələrin meydana çıxmasının şahidi olacaq [16].

Eyni zamanda, İran KİV-lərini bir sual narahat edir: 1994-cü ildə I çeçen müharibəsi başlananda «Müharibə niyə başladı?» sualı uzun illərdən sonra daha ağırlı bir suala çevrilib: «Çeçen xalqının əzabı nə vaxt başa çatacaq?» [12]?

Nəticə. İran KİV-ləri Şimali Qafqazda baş verən münaqişələri işıqlandırarkən daha çox Rusiyanın yaydığı məlumatlara üstünlük verirlər, bəzi hallarda isə qərb mətbuatına mürasit edirlər. Bununla yanaşı, İran KİV-lərinin bu hadisələrdə sırf rusiyayönlü mövqe tutduqlarını demək düzgün deyil və Rusiyaya haqq qazandırmadıqları bir sıra hallara rast gəlinir. V.Putinin hakimiyyətə gəlmək üçün Çeçen kartından istifadə etdiyi bildirilir.

Çeçenlərin mübarizə tarixinə nəzər salan İran KİV-ləri müxtəlif nəticələrə gəliblər və müxtəlif mövqelərdən çıxış edirlər. Ümumilikdə, rus-çeçen qarşıdurmasının kökünün və səbəblərinin bir-neçə əsr əvvələ getdiyi bildirilir. Müharibəyə gəldikdə, bildirilir ki, bu müharibələr çeçenlər üçün istiqlalçılıq uğunda qəhrəmanlıq mübarizəsi idi, onlar iştirak etdikləri döyüşün zəruri olduğuna inanırlar və öz canlarından keçməyə hazırdılar. Rusiya üçün isə bu, strateji xarakter daşıyır və ruslar müharibəyə düçar olublar və onun bitəcəyinə inamları yoxdur.

İran KİV-ləri yazırlar ki, I Çeçen müharibəsi zamanı ictimai fikirdə Rusiya təcavüzkar kimi tanındısa da, II Çeçen müharibəsinin çeçen komandanlarının Rusiya əleyhinə addımları ilə başlandı və bu dəfə o, terror qurbanı oldu. Hər bir ölkə isə özünü müdafiə etmək və terrorçuları məhv etmək üçün hərbi addımlara əl atmaq hüququna malikdir.

ƏDƏBİYYAT

زرگر، افشین. قفقاز منطقه ای همواره بی ثبات. ۲۸ آبان ۱۳۸۸ (Nov 19, 2009)

http://www.aftab.ir/articles/politics/plitical_history/c1c1258619168_caucasus_p1.php

پاکتچی، احمد. براری، خدایار. عوامل موثر بر استقلال طلبی قوم چچن // مطالعات اوراسیای مرکزی. سال دوم، شماره 3، زمستان و بهار 1387-88 (s.23-42).

واعظی، محمود. علل و عوامل استمرار بحران چچن. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 46، تابستان 1383 (s.7-40)

تحولات امنیتی قفقاز شمالی // بولتن برنامه اوراسیا مرکزی. سال چهارم. شماره 10. بهار و تابستان 1387 (s.3-7)

رییس جمهور چچن: میخوایم پوتین تا زنده است رییس جمهور روسیه باشد.

<http://payamerooz.net/news-/2999-1389-08-04-22-27-48.html>.

راسخ، حمید. بحران چچن. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (تهران: وزارت امور خارجه) سال ششم، دوره سوم، شماره 17، (بهار 1376)، (s.57-92)

سروش، جنابی. بحران در قفقاز شمالی: نگاهی به استقلال طلبی مردم مسلمان چچن. فصلنامه نهضت، سال چهارم 1382، شماره 13

افتخاری، بهرام. آغاز جنگ خونبار جمهوری چچن 20 آذر 1389 - ساعت 19:04

<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=100893361936>

آخرین نگاه رییس جمهور

[http://44536=di?/News/FullStory/NSite/ir.mashreghnews.www://:http\(۱۳۹۰/۲/۱۸\)](http://44536=di?/News/FullStory/NSite/ir.mashreghnews.www://:http(۱۳۹۰/۲/۱۸))

قهرمان کرملین. روزنامه "همشهری". ۳۱ اردیبهشت ۱۳۸۳

0

پایان سال‌های جنگ در چچنستان. روزنامه "همشهری" 2 اردیبهشت 1388

1

افتخاری، بهرام. آغاز جنگ خونبار و غیربشری چچن. 20 آذر 1387 - ساعت 22:10

<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=100956617767>

2

موسی‌الرضا، وحیدی. "روسیه و بحران در قفقاز شمالی"، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (تهران: وزارت امور خارجه) سال هشتم، دوره سوم، شماره 28، (زمستان 1378)، (s.11-26)

3

حمله به پارلمان و ساختمان‌های دولتی در چچن. روزنامه "همشهری" 27 مهر 1389

4

مشکل چچن با پول و اسلحه حل نمی‌شود (ترجمه از نشنال). روزنامه "همشهری". 17 فروردین 1389

5

سلیمانی، افشار. استقلال‌خواهی چچن‌ها در گذر تاریخ. شهریور ۱۷، ۱۳۸۹

<http://strategicreview.org/1389/06/17/>

6

رت‌ائت وکس‌م نیم یرانگ دش. روزنامه "همشهری". Oct.25, 2002

7

عملیات ضد تروریستی روسیه در چچن پایان یافت. ۱۴:۰۶، ۱۳۸۸/۰۱/۲۸

<http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=861895>

8

روسیه عملیات ضد تروریستی در چچن را دوباره از سر گرفت. ۱۶:۵۰، ۱۳۸۸/۰۲/۰۴

<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=866382>

9

مدودف دستور مبارزه با تروریسم در قفقاز شمالی را صادر کرد. 3:14. 18/1/1389

<http://khabaryaab.com/News/57585.htm>

0

КЯМАЛЯ РУИНТАН
Бакинский славянский университет
e-mail: k.ruintan@rambler.ru

**КОНФЛИКТЫ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ В СМИ ИРАНА.
ОТНОШЕНИЕ К РУССКО-ЧЕЧЕНСКИМ ВОЙНАМ В ИРАНЕ**

В СМИ Иранской Исламской Республики указывается, что корни и причины русско-чеченского противостояния уходят в несколько столетие назад. Но о русско-чеченских войнах говорится, что эти войны для чеченцев являются доблестной борьбой за свободу Чечни. Чеченцы верят, что эти войны были необходимы и готовы умереть за эту свободу. А для России это носит стратегический характер, и русские подвергнуты к этим войнам и не верят, что эти войны, когданибудь прекратятся.

KAMALA RUINTAN
Baku Slavic University
e-mail: k.ruintan@rambler.ru

**THE CONFLICTS IN THE NORTHERN CAUCASUS IN THE MASS-MEDIA OF IRAN.
ATTITUDE TO THE RUSSIAN-CHECHEN WARS IN IRAN**

In the mass-media of the Islamic Republic of Iran is shown that the roots and causes of the Russian-Chechen conflict go back to several centuries ago. But the Russian-Chechen wars say that these wars are valiant struggle for Chechens for freedom in Chechnya. The Chechens believe that these wars were necessary and are willing to die for that freedom. For Russia, this is strategic, and Russian subjected to these wars and they do not believe that this war will end someday.

Rəyçilər: t.e.n. Q.Ş.Davudov, t.e.d. M.C.Qasımlı
BSU-nun "Ölkəşünaslıq" ETL-nin 18 yanvar 2012-ci il tarixli iclasının (protokol №10) qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür.